

de verhouding van de mens tot goed en kwaad of, eenvoudiger gezegd, hoe de mens op alle genoemde gebieden het best zijn menselijkheid bevordert. Over die deelsectoren van het in-de-wereld-zijn gaan de verschillende hoofdstukken van dit boek. Het zijn er zeven. Want in een apart hoofdstuk worden de centrale aspecten van de moraal expliciet behandeld rond o.m. de opvattingen over zonde, permissiviteit, de „klassieke” tien geboden, de opvoeding, enz.

De enquête met de bijhorende analyse geeft een sociologische benadering van het gedrag van de Belg. Suggesties en normerende oriëntering moet men hier dan ook niet verwachten. Het is een boek met veel tabellen en nog meer cijfers en een verhelderend commentaar. Het is ondoenlijk, binnen deze ruimte, dit cijfermateriaal weer te geven. Vele tabellen staan trouwens in relatie tot elkaar en moeten samen gelezen worden. Een paar vaststellingen - bij wijze van voorbeeld, die me speciaal zijn opgevallen: „wie in God geloven, zich godsdienstig noemen, tenminste wekelijks of maandelijks naar de kerk gaan, zijn „optimistischer” dan wie niet in God geloven, niet godsdienstig zijn, overtuigd atheïst zijn of nooit naar de kerk gaan” (p. 39); het geloof in een persoonlijke God scoort aanmerkelijk hoger dan het geloof in een voortbestaan (p. 73): ik heb persoonlijk moeite met dat beeld van een „eenzame” God; ondanks snel groeiende tolerantie lijkt België nog iets restrictiever dan andere Europese landen inzake sexualiteit, echtscheiding, abortus en euthanasie (p. 89); het centraal stellen van het gezinsleven en het individualisme dat uit de antwoorden blijkt, brengen b.v. mee dat slechts 4 van de 10 Belgen deel uitmaken van een associatie (p. 137). De vele opmerkingen die men hoort en leest over het IK-tijdperk, waarin we terecht zouden zijn gekomen, blijken dus met de feiten te kloppen; somber wordt het beeld wanneer moet worden vastgesteld dat zes van de

tien mensen, die bekennen tegenwoordig ongelukkig te zijn, vijf jaar geleden zich meer gelukkig voelden (p. 146) en dat eveneens zes van de tien zeggen dat de mensen thans minder hulpvaardig zijn dan tien jaar geleden (p. 147).

Interessant in het „politieke” hoofdstuk is na te gaan hoe bruikbaar, zowel qua inhoud als qua personen, de begrippen „rechts” en „links” zijn geworden. Richten de arbeiders zich naar rechts en de intellectuelen naar links? Waarover denkt een en dezelfde persoon „rechts” en waarover „links”? De socioloog kan hier alleen onduidelijkheid en dubbelzinnigheid vaststellen, terwijl de lezer even terloops aan de „linkse” en „rechtse” milities van de berichtgeving uit Libanon denkt.

Dit boek telt zeven hoofdstukken. Het eerste daarvan werd nog niet gesignaleerd; het wordt hier bij wijze van besluit expliciet vermeld. In dit hoofdstuk geeft prof. Rezsóhazy een bondige, maar zeer verhelderende historische inleiding tot de hele studie. In ruim twintig bladzijden biedt hij ons de wordingsgeschiedenis van de toestand, die verder in het boek in cijfers wordt vastgelegd. Hij bespreekt eerst bondig drie grote breuklijnen, die na de homogeniteit van de Middeleeuwen tot belangrijke waardenverschuivingen aanleiding gaven: tussen 1450 en 1530 met het humanisme, einde achttiende eeuw met de nieuwe ideeën over vrijheid en rond het midden van de negentiende eeuw met de grote sociale omwentelingen en het beklemtonen van de waarden van gerechtigheid en gelijkheid.

Van daaruit krijgt onze hedendaagse wereld gestalte. De auteur maakt de ondertussen „klassiek”-geworden indeling van de naoorlogse periode: 1945-1965: de wederopbouw van Europa tot aan de overmoed van de vroege jaren zestig; midden in dit decennium een breekpunt rond een universele contestatie van gevestigde waarden en een vaak roekeloos experimenteren met nieuwe

waarden; op dit naïef-vertrouwd experimenteren heeft de economische crisis een domper gezet en „tegenover de werkloosheid, de overbevolking, de uitputting van de grondstoffen staat alleen onrust, zoniet angst” (p. 28). Een herwaardering van veiligheid en orde schijnt zich voor te doen, maar ook een waardenverwarring en onzekerheid, schrik voor een ongeremde vooruitgang en automatisering en tevens weigering om verworven comfort prijs te geven.

Deze inleiding geeft op een gelukkige manier aan uiteraard dode cijfers het ritme van het leven, waarvan ze momentopnames vastleggen. Het maakt deze publikatie tot een evenwichtig en interessant geheel. Het is aan pedagogen, moralisten en kerkmensen om conclusies te trekken ter bijsturing van een maatschappij, die er wel een beetje vermoeid uitziet, maar, me dunkt, nog genoeg levenskracht bezit om de echte waarden eigentijds te vertalen.

Guido Maertens / Kortrijk

KERKHOF J., REZSOHAZY R., *De Stille Ommakeer*, Lannoo, Tielt, 1984, 216 p.

Ferdinand Verbiest: bindteken tussen Oost en West.

Dat de jezuïetenorde haar taak niet louter religieus, maar veel ruimer opvat, is bekend. Met name op pedagogisch gebied heeft zij in het verleden en op beperkte schaal ook nu nog, een vooraanstaande rol gespeeld. De jezuïetencolleges waren in vorige eeuwen zo talrijk, dat de Kerk ze zelf is gaan afremmen en zelfs tijdelijk gesloten heeft. Vreesde Rome voor een kerk binnen de kerk of voor een nieuwe afscheiding? De juiste motieven zijn moeilijk te achterhalen, maar vast staat dat de jezuïeten altijd één van de meest invloedrijke orden binnen de Rooms-Katholieke Kerk hebben gevormd. Zij hebben hun invloed trouwens ook tot ver over de grenzen van het christendom geëxporteerd. Eén van de belangrijkste leden van de orde die daar in de zeven-

tiende eeuw voor zorgde, was Ferdinand Verbiest.

Roger. A. Blondeau heeft een prachtig geïllustreerde biografie van deze beroemde Vlaming geschreven. Het boek kwam tot stand op initiatief van het Davidsfonds van Pittem in West-Vlaanderen, waar Verbiest op 9 oktober 1623 werd geboren. Aan het levensverhaal van Verbiest gaat een historische inleiding over *Het China van Verbiest* vooraf, die geschreven werd door Prof. Dr. U. Libbrecht, hoogleraar aan de K.U. Leuven. Bedoeling is „aan de lezer een korte schets te geven van het China dat Verbiest heeft gekend, zowel op politiek als op cultureel gebied” (p. 9). Ook wordt een beeld geschetst van de keizers die in de „Verbiest-periode” (1659-1688) over China heersten.

Daarna volgt de uitvoerige levensschets van Verbiest zelf. Als kind van een groot gezin sleet hij zijn jeugd in Pittem om als achttienjarige al toe te treden tot de jezueïtenorde. Zijn noviciaat volbracht hij in Mechelen en in Leuven studeerde hij, naast filosofie, ook wiskunde en sterrenkunde, onder leiding van de Antwerpse jezueïet en wiskundige Andreas Tacquet (1612-1660). Nadat hij zijn studies voltooid had, in Rome en Sevilla, mocht hij in 1657 na lang aandringen naar het Verre Oosten vertrekken, waar toen nog maar weinig missionarissen vaste voet aan de grond hadden gekregen. Hij werd er assistent van de Duitse pater Schall von Bell, die lange tijd de leiding had van het keizerlijk sterrenkundig observatorium. De Italiaan Ricci was Schall voorafgegaan en had het pad voor hem geëffend. In het voetspoor van zijn twee voorgangers legde Verbiest zich zowel toe op zijn apostolaat, als op intens wetenschappelijk werk, vooral op het gebied van de sterrenkunde. Zo stelde hij onder meer kalenders en efemeridentabellen op, ontwierp nieuwe instrumenten voor de keizerlijke sterrenwacht en bouwde zonnewijzers, wateruurwerken, een thermometer, een

camera obscura en zelfs een soort stoomkarretje met schoepenrad, dat op eigen kracht rondholde. Hij schrok er evenmin voor terug kanonnen voor de keizer te gieten. Zijn bedoeling was niet alleen de voorsprong van de westerse wetenschap aan te tonen, maar vooral het overwicht van de westerse godsdienst te suggereren. Zijn zienswijze heeft hij zelf aldus geformuleerd: „Gelijk de kennis van de sterren eens de wijzen uit het Oosten naar Bethlehem voerde en hen in aanbidding neerwierp voor het Goddelijk Kind, zo ook zal de sterrenkunde de volken van China de weg wijzen, die hen zal brengen vóór het altaar van de ware God” (p. 31). Dat dit niet altijd zonder jaloezie en allerlei tegenkantingen gebeurde, spreekt voor zichzelf. Een aantal van zijn collega's werden zelfs veroordeeld en terechtgesteld. Toch kon Verbiest zich door zijn opmerkelijke activiteiten een bijzondere plaats aan het keizerlijk hof verwerven. Zijn invloed was dan ook zeer groot, temeer daar hij in het Chinees een aantal gezaghebbende, godsdienstige, astronomische, wiskundige en aardrijkskundige studies publiceerde.

Van dat alles zou waarschijnlijk weinig zijn overgebleven, als het keizerlijk observatorium in 1969 niet door persoonlijke bemoeiingen van de voormalige premier Tsjoe-En-Lai was gered van de ondergang. Koning Boudewijn was de eerste landgenoot die, tijdens een bezoek aan China in mei - juni 1981, de restauratiewerken te zien kreeg. Het volledig vernieuwde observatorium, met de nog gave instrumenten van Verbiest, werd in maart 1983 voor het publiek opengesteld. In het derde nummer van de twaalfde jaargang van *Septentrion* (1983, pp. 25-29) verscheen daarover een uitgebreid artikel van R. A. Blondeau onder de titel *L'observatoire de Ferdinand Verbiest s.j.*. Zo kan iedere toerist en bewoner van het „Middelrijk” nu de plaats „waar Oost en West elkaar ontmoeten” bezoeken. Ferdinand Verbiest, die

daartoe een onschatbare bijdrage leverde, stierf na een bijna 30-jarig verblijf in China, op 28 januari 1688. Hij kreeg er een koninklijke begrafenis. Maar zijn grootste beloning kwam postuum: in 1692 werd door de Chinese keizer de godsdienstvrijheid toegestaan waarop de Vlaamse jezuit zo lang had aangedrongen.

Reeds in het begin van deze eeuw, in 1913, werd Verbiest in zijn geboortedorp uitvoerig gehuldigd. Een kort verslag van die feesten sluit dit vlot leesbare en boeiende werk af. Boeiend vooral, omdat het voor ons een stukje geschiedenis ontsluit, dat drie eeuwen achter ons ligt en omdat het ons een kijk gunt achter de schermen van een wereldrijk dat tot voor kort steeds voor westerse ogen gesloten is gebleven. Dat een Vlaamse jezuit, een van de belangrijkste westerse wetenschappelijke ambassadeurs, die poort naar het oosten hielp openen, kan ons slechts verheugen.

Guido Theunissen, Beerse

R.A. BLONDEAU, *Ferdinand Verbiest, als Oost en West elkaar ontmoeten*, Lannoo, Tielt / Bussum, 1983, 143 p.

Oranje's leven en tijd herdacht.

Het is voor velen in Nederland en in Vlaanderen tijdens de voorbije maanden niet onopgemerkt gebleven dat Willem van Oranje in de vroegere zestiende-eeuwse Zeventien provinciën een grote Opstand en revolutie heeft geleid en daarbij, in 1584, nu vierhonderd jaar geleden, te Delft werd vermoord. Een belangrijke televisiefilm, een plechtige herdenking te Delft, een paar historische congressen, vele lezingen over Oranje in talrijke steden en culturele genootschappen en tenslotte een grootse Oranjetentoonstelling te Delft (zomer 1984) en te Brussel (herfst 1984), hebben de vader des vaderlands ook soms bij het grote publiek op de voorgrond en in de belangstelling gebracht. In diezelfde reeks herdenkingen moet hierna ook gewezen worden op een nieuwe historische belangstelling, vooral

vastgelegd in twee recent verschenen wetenschappelijk verantwoorde maar ook vulgariserend bedoelde publikaties, respectievelijk van de professoren A. van Deursen en H. de Schepper en van de Gentse stadsarchivaris J. Decavele.

De Nederlandse historicus A. van Deursen, hoogleraar Nieuwe Geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en de Vlaamse geschiedkundige H. de Schepper, hoogleraar aan de universiteit te Nijmegen, maar eerder hoogleraar rechtsgeschiedenis te Amsterdam, hebben de handen in elkaar geslagen en een wetenschappelijk-populair boek geschreven onder de titel: *Willem van Oranje, een strijd voor vrijheid en verdraagzaamheid*. Deze beide auteurs hebben vooraf goed nagedacht over de uitwerking van dit Oranjeboek, want de samenwerking van deze historici is perfect verlopen, ieder van hen heeft een eigen „brok” historie afgeleverd. In tegenstelling met vroegere vaak zeer leesbare en gedegen biografieën over Oranje hebben deze professoren nu eens gekozen voor een levensbeschrijving gevat in een „eeuw”-beschrijving, waarmede gestreefd werd, terecht overigens, om de prins van Oranje verstaanbaar te maken na een grondige kennismaking met die attractieve maar zo complexe zestiende eeuw. In de inleiding (p. 9) wordt die doelstelling als volgt geformuleerd: „Ieder mens is de gevangene van zijn eeuw. Hij wordt in zijn ontplooiing belemmerd door de technische mogelijkheden, misleid door de vooroordelen, en blijft ingesloten in de economische en sociale structuren van zijn tijd. En toch moet hij zijn eigen keuzen maken tussen goed en kwaad, en zijn eigen verantwoordelijkheid dragen, ook als hij geen kant meer op lijkt te kunnen. Het zijn de groten in de geschiedenis die deze verantwoordelijkheid waar maken, zelfs nog als de loop der gebeurtenissen onweerstaanbaar en onverbidde-lijk de mensen hun vrijheid tot kiezen schijnt te ontnemen”.

De Schepper neemt de eerste twee delen van het Oranjeboek voor zijn rekening (van p. 11 tot p. 99), terwijl Van Deursen het derde deel of de eigenlijke Oranjebiografie, in een wat korter deel (van p. 101 tot p. 156) uitschrijft. Vooraf dient beklemtoond te worden dat het visuele element door heel de publicatie heen heel nadrukkelijk aan zijn trekken komt, zodat men zelfs, met afbeeldingen en uitstekende onderschriften alleen, een goede historische kennis over Oranje en de zestiende eeuw kan opdoen. Toch ligt de grote verdienste van die publicatie uiteraard in de lopende geschreven tekst.

De eerste deeltitel *De Nederlanden, Koninklijke Bondstaat*, laat al dadelijk blijken dat De Schepper, erkend specialist terzake, grote aandacht besteedt aan de publiekrechtelijke structuren waarin de Nederlandse gewesten werden opgenomen tijdens de eerste helft van de zestiende eeuw. Aldus vindt men strakke, maar heldere uiteenzettingen over rechtswetenschap en staatsleer, over éénmaking en onafhankelijkheid, wet en gewoonte, belastinghervorming en centralisering, standen en staten, naast gegevens ook over Humanisme, Renaissance en Hervorming. In een tweede deel, eveneens thematisch onderverdeeld, behandelt diezelfde auteur de *Opstand en de scheiding in de Nederlanden* met aandacht voor de krijgsverrichtingen, maar ook voor de politieke, godsdienstige en economisch-sociale crisissen. Het derde deel, chronologisch in kortere tijdsspannen verdeeld over de jaren 1533 tot 1584, haakt daar volledig op in, want professor Van Deursen beschrijft Oranjes leven volkomen verbonden met de politieke en godsdienstige gebeurtenissen.

In de slotbeschouwing (p. 155) wordt de complexe situatie van de Nederlanden en de betekenis van Oranje nog eens bondig geresumeerd waarbij het volgende citaat hier wellicht nuttig kan zijn: „Had Oranje zijn eigen model geheel kunnen verwezen-